

Červená

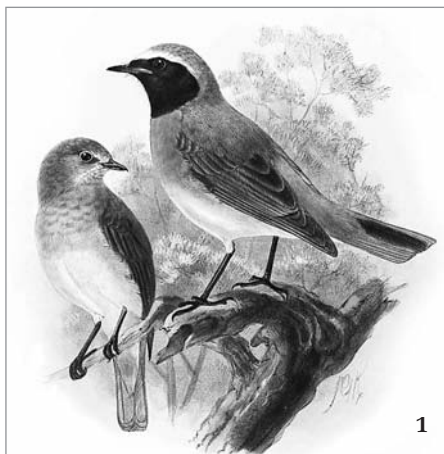
Barevný koutek v posledním čísle loňské Živy (2018, 6: CLIX) „nakousl“ téma, jež nabízí téměř nevyčerpatelné množství jazykově zajímavých podnětů, týkajících se nejenom etymologie jednotlivých barev, ale i ustálených slovních spojení, která se k nim vážou. Protože toto číslo vychází v měsíci červnu, je o důvod více věnovat dostatečný prostor jen jedné ze základních barev spektra, a to první barvě duhy – červené.

Bývá také popisována obrazně jako barva květu vlčího máku nebo barva krve, přestože, jak víme, se barva žilní a arteriální krve podle míry okysličení pohybuje na škále od světle červené až po temně rudou. Zpodstatnělé jméno ženského rodu červená se v neformálních projevech užívá jako synonymum slova krev (tekla mu z nosu červená). Spojitost s krví jako symbolem života naznačuje i název mezinárodní organizace Červený kříž a Červený půlměsíc, která se zaměřuje na ochranu života a zdraví.

Červená je každopádně jedna z nejvýraznějších barev, proto často také signalizuje výstrahu nebo varování, případně je chápána jako symbol něčeho důležitého, co zasluhuje pozornost. Pro člověka je to např. červená stopka na semaforech či železničních přejezdech, pro ptáky to mohou být červeně zbarvené krovky slunéčka. V účetnictví se červená používá pro záporné hodnoty; obrat „skončit/být v červených číslech“ znamená, že výsledkem našeho hospodaření je ztráta, dluh. Červená na vodovodní baterii značí teplou vodu (varování: pozor na spálení horkou vodou); červený vysokoškolský diplom svou barvou dává okolí na vědomí, že jeho nositel je výrazně úspěšný student.

V jiných kontextech červená barva symbolizuje lásku nebo erotiku – nejvýraznějším příkladem jsou „čtvrti červených luceren“ v Amsterdamu i jiných městech, opomenout však nemůžeme ani tzv. červenou knihovnu – edici knih v červeném plátně, populární hlavně v období první republiky (a znovu oživenou po r. 1990), jejichž společným znakem byl obsah zaměřený na milostné příběhy se šťastným koncem. Označení červená knihovna se užívá i přeneseně pro romantické příběhy probíhající podle očekávaného schématu, pro něž bývá typická čtivost (nebo „kukatelnost“, protože to mohou být i televizní seriály), ale nepřilíží vysoká umělecká hodnota; nověji se pro ně prosadilo i označení harlequinky, podle jména původně kanadské edice.

Zcela jiný obsah má červená kniha a červený seznam (v praxi se označení někdy chápe jako titul a píše se s velkým počátečním písmenem). I v nich červená barva symbolizuje výstrahu – v tomto případě vážné ohrožení něčeho, čemu hrozí zánik. Červená kniha ohrožených jazyků, vydávaná organizací UNESCO a nověji přejmenovaná na Atlas světových jazyků v ohrožení (Atlas of the World's Languages in Danger), obsahuje podrobný seznam a klasifikaci jazyků čelících zániku. Seznamy ohrože-

1 Rehek zahradní (*Phoenicurus phoenicurus*) lidově zvaný čermák, čermáček. Blíže v textu. Orig. J. G. Keulemans (1874). Převzato z Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami použití

ných živočichů a rostlin označované jako č/Červený seznam (ohrožených druhů) vznikají od 60. let z podnětu Mezinárodního svazu ochrany přírody (International Union for Conservation of Nature, IUCN). Seznamy slouží k objektivnímu posouzení stupně ohrožení druhů na určitém území. U nás jsou zatím zpracovány červené seznamy cévnatých rostlin, mechorostů, lišejníků, hub (makromycetů), bezobratlých a obratlovců (více např. na webové stránce Informační služby ochrany přírody, součásti Agentury ochrany přírody a krajiny ČR; https://portal.nature.cz/publik_syst/citihtmlpage.php?what=1264).

Červenou najdeme i v ustálených metonymických a metaforických pojmenováních. Výrazy oheň, požár můžeme nahradit slovním spojením červený kohout; proto snadno rozumíme obsahu informace, že obilí sklídl červený kohout nebo že v okolí obce je červený kohout v poslední době častým hostem.

Červená nit (která se táhne, vine, prolíná) symbolizuje hlavní myšlenku, průběžně trvající jev, vnitřní spojitost, jak dokládají např. věty: problematika dotací se jako červená nit vinula diskuzními příspěvky; objevují se i témata, která se jako pověstná červená nit táhnou životem několika generací. Přestože je obrat v češtině zcela zdomácnělý, jeho kořeny vedou k historii britského královského námořnictva. Přesněji – je spjat s námořními lany. Aby se omezily krádeže, byly do lan patřících státu při výrobě vplétány barevné nitě (každý z výrobců užíval jinou barvu), podle nichž mohla být lana snadno identifikovatelná. I sebekratším kouskem lana se proto vinula neodstratitelná barevná nit. Na počátku 19. století užil připodobnění k červené niti (tu prý užívali výrobci lan z Portsmouthu) ve svém románu Johann Wolfgang Goethe. Obrat se vžil a je známý téměř po celé Evropě.

V některých náboženstvích (např. buddhismu a hinduismu) slouží červená nit

nebo spíše jednoduchý náramek zhotovený z červené šňůrky, nošený na levé ruce, k zachytávání negativní energie, a tak poskytuje nositeli ochranu před temnými silami a špatnými úmysly jiných lidí.

Pátání po původu slov představuje větší či menší dobrodružství, a je proto pochopitelné, že se někdy nelze vyhnout určitým spekulacím nebo že se mohou objevit různé nepřesnosti. Slovo červený mělo ve staré češtině podobu črvený a podle etymologických slovníků existuje spojitost mezi výrazem označujícím barvu, názvem měsíce června (případně července) a červy. Jsem si vědoma, že pro čtenáře přírodovědného časopisu může být překvapivé, že se v etymologických slovnících užívají výrazy červec a červ tak, jako kdyby byly zaměnitelné. Pomineme-li tuto nepřesnost, vysvětlení možné motivace pojmenování barvy a měsíce rozhodně stojí za uvedení.

V Machkově slovníku se dočteme, že: „původ názvu [červen] není zcela jistý. Podle starých domnění od červenosti anebo červův, kteříž toho měsíce obzvláště na štěpích a ovoci škody činí, nebo od červenosti, že se v něm ovoce červená, podle D. Kinského od sbírání červce, totiž polského červce, žijícího na Ukrajině, na Podolí a Polesí na kořincích chmerku vytrvalého (a dávajícího skvělou červeň), podle J. Rostafiňského, že je to doba „červů“ (larev) včelích. Sbíráni onoho červce bylo kdysi velmi důležité, konalo se vskukto v červnu a červenci; z Polska se hojně vyvážel do ciziny, barvivo z něho bylo velmi oblíbené. Je těžko říci, který důvod je ten pravý.“ Dále Machek uvádí: „je možno, že červen a červenec jsou měsíce „červené“ od barvy dozrávajícího ovoce (bobulí, jahod, plodů stromových).“

Dnešní adjektivum červený mělo v praslovanštině podobu čr̥v(j)enъ a podle J. Rejzka je to „původem trpné příděstí od čr̥viti s významem barvit červcem – červené barvivo se totiž běžně získávalo ze speciálního druhu červů. Z významu obarvený na červeno pak bylo přeneseno na červenou barvu vůbec.“ Odvození názvu červen z označení barvy je pro Rejzka pravděpodobnější motivací než spojitost s červy v ovoci nebo sběrem červce.

Machkův slovník upozorňuje i na to, že novější, tzv. n-ové příděstí od čr̥viti nahradilo původní adjektivum čr̥mъnъ, z něhož bylo odvozeno staročeské čr̥mnák/čr̥mák, které stále žije v lidovém označení čermák, čermáček (tak se často říká rehkoví, obr. 1, bývá tak nazývána i červenka obecná). Výraz čr̥mъnъ se dodnes dochoval v zeměpisném jménu Čermná. Všechny osady s tímto názvem leží v blízkosti potoků a říček protékajících podloží zbarvujícím vodu do června. Osady tedy převzaly původní jméno těchto vodních toků.

V některých slovních spojeních se za přívlastkem červený ukrývají odstíny, pro něž bychom na paletě s barvami našli další výrazy – představte si, jakou barvu má červená řepa nebo červené víno či kolik odstínů se skrývá za popisem: má červené vlasy. Však také v češtině vedle světle/tmavě červená můžeme užít výrazy jako cihlově červená, rudá, vínová, karmínová, šarlátová, purpurová a nachová.

Použitá literatura uvedena na webu Živy.